

**ЎЗБЕКИСТОНДА «УНИВЕРСИТЕТ 3.0» КОНЦЕПЦИЯСИНИ ЖОРИЙ
ЭТИШНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ**

Шахло Тилова

*ЎзДК ҳузуридаги Б.Зокиров номидаги
МЭСИ Эстрада санъати факультети
Вокал санъати Эстрада хонандалиги
мутахассислиги магистранти*

Илмий раҳбар: профессор, Исламова Р.Р

Аннотация: Мазкур мақолада «Университет 3.0» концепциясининг назарий асослари, унинг жаҳон олий таълим тизимида тутган ўрни ҳамда Ўзбекистон олий таълим муассасаларида ушбу моделни жорий этишнинг долзарб масалалари таҳлил қилинган. Шунингдек, инновацион экотизимни шакллантириш, илмий тадқиқот натижаларини тижоратлаштириш, университет–саноат–давлат ҳамкорлигини ривожлантиришнинг аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: Университет 3.0, инновация, тижоратлаштириш, стартап, технологиялар трансфери, тадбиркорлик университети, илм-фан, олий таълим.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы концепции «Университет 3.0», её роль в современной системе высшего образования и перспективы внедрения данной модели в высших образовательных учреждениях Республики Узбекистан. Проведен анализ современного состояния интеграции образования, науки и инновационной деятельности, а также исследованы вопросы коммерциализации результатов научных исследований, развития предпринимательских университетов и взаимодействия между университетами, государством и промышленностью. На основе проведенного анализа предложены практические рекомендации по совершенствованию механизмов внедрения концепции «Университет 3.0» в условиях цифровой трансформации и инновационного развития национальной экономики.

Ключевые слова: Университет 3.0, предпринимательский университет, инновации, коммерциализация, научные исследования, трансфер технологий, стартап, цифровая трансформация, высшее образование, инновационная экосистема.

Жаҳонда кечаётган рақамли трансформация, инновацион иқтисодиётнинг жадал ривожланиши ҳамда интеллектуал капиталнинг стратегик ресурс сифатида эътироф этилиши олий таълим муассасалари олдида мутлақо янги вазифаларни қўймоқда. Замонавий университет энди фақат билим берувчи муассаса сифатида эмас, балки янги билимларни яратувчи, уларни иқтисодиёт тармоқларига татбиқ этувчи ҳамда инновацион маҳсулотларни шакллантирувчи марказ сифатида

қаралмоқда. Сўнгги ўн йилликларда дунёнинг етакчи университетлари ўз фаолиятини классик таълим модели доирасидан чиқариб, илмий тадқиқотлар, инновациялар ва тадбиркорликни ўзаро интеграция қилувчи янги бошқарув моделига ўтмоқда. Мазкур ёндашув халқаро илмий адабиётларда **«Университет 3.0»** концепцияси сифатида эътироф этилади. Ушбу модель университетларнинг асосий вазифаларини таълим бериш ва илмий тадқиқотлар ўтказиш билан чекламайди. Аксинча, яратилган илмий ишланмаларни амалиётга жорий этиш, интеллектуал мулк объектларини тижоратлаштириш, стартап компанияларини ташкил этиш ҳамда ҳудудларнинг инновацион ривожланишига бевосита ҳисса қўшишни назарда тутди. Натижада университет мамлакат иқтисодий ўсишининг муҳим драйверларидан бирига айланади. Ўзбекистонда ҳам олий таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар айнан шу мақсадларга хизмат қилмоқда. 2019 йилда тасдиқланган **2030 йилгача олий таълим тизимини ривожлантириш концепцияси**да таълим, фан, инновация ва илмий тадқиқот натижаларини тижоратлаштиришни ўзаро боғловчи **«Университет 3.0» концепциясини босқичма-босқич жорий этиш** устувор вазифалардан бири сифатида белгиланган. Шунингдек, университетлар ҳузурида технопарклар, технологиялар трансфери марказлари, стартап ва акселераторларни ташкил этишга алоҳида эътибор қаратилган. Шу нуқтаи назардан мазкур тадқиқотнинг асосий мақсади — «Университет 3.0» концепциясининг назарий моҳиятини очиб бериш, уни Ўзбекистон олий таълим тизимида амалга ошириш имкониятлари ва мавжуд тўсиқларни илмий таҳлил қилиш ҳамда миллий шароитга мос амалий таклифларни ишлаб чиқишдан иборат.

Олий таълим муассасаларининг ривожланиш эволюцияси жамиятнинг иқтисодий ва ижтимоий тараққиёти билан узвий боғлиқ ҳолда шаклланган. Илк университетлар асосан таълим бериш вазифасини бажарган бўлса, кейинчалик уларнинг фаолияти илмий тадқиқотлар билан бойиди. XXI асрга келиб эса инновацион иқтисодиётнинг шаклланиши университетлар зиммасига янада кенг қамровли вазифаларни юклади. Ана шу жараён натижасида «Университет 3.0» концепцияси юзага келди. Ушбу концепциянинг асосий ғояси университетларни фақат билим тарқатувчи ёки илмий тадқиқотлар амалга оширувчи муассаса сифатида эмас, балки инновациялар яратувчи, уларни иқтисодиёт тармоқларига татбиқ этувчи ҳамда юқори қўшимча қийматга эга маҳсулотлар ишлаб чиқишда иштирок этувчи субъект сифатида ривожлантиришдан иборат. «Университет 3.0» модели доирасида таълим, илм-фан ва бизнес ўртасида мустаҳкам интеграция шаклланади. Бу ёндашув илмий натижаларни патентлаш, лицензиялаш, стартаплар ташкил этиш, технологиялар трансфери ва инновацион корхоналарни ривожлантириш орқали университетларнинг иқтисодий самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Мазкур моделнинг назарий асосларидан бири **«Triple Helix» (Учлик спираль)** концепцияси ҳисобланади. Унга кўра инновацион ривожланиш давлат, университет ва бизнеснинг ўзаро ҳамкорлиги асосида таъминланади. Университетлар янги билимларни яратади,

бизнес уларни ишлаб чиқаришга жорий этади, давлат эса ҳукукий ва институционал муҳитни шакллантиради. Мазкур ҳамкорлик инновацион экотизимнинг барқарор ривожланишида ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, замонавий университетлар иқтисодий ўсишнинг муҳим драйверларидан бирига айланган. Масалан, АҚШдаги **Massachusetts Institute of Technology** ва **Stanford University** нафақат юқори малакали кадрлар тайёрлайди, балки улар ҳузурида юзлаб инновацион компаниялар, технологиялар трансфери марказлари ҳамда стартап экотизимлари шаклланган. Бу университетлар томонидан яратилган ишланмалар саноат, тиббиёт, ахборот технологиялари ва сунъий интеллект соҳаларида кенг қўлланилмоқда. Европа мамлакатларида ҳам тадбиркорлик университетлари модели кенг ривожланган. Германия, Нидерландия ва Финляндия университетларида талабаларнинг инновацион ғояларини қўллаб-қувватлашга қаратилган акселератор дастурлари, венчур молиялаштириш механизмлари ва технологиялар трансфери марказлари самарали фаолият юритмоқда. Бу тажриба университетларнинг молиявий мустақиллигини ошириш билан бир қаторда миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ҳам кучайтирмоқда. Осиё мамлакатларида, айниқса Жанубий Корея, Сингапур ва Хитойда университетлар инновацион иқтисодиётнинг асосий иштирокчилари сифатида шаклланган. Давлат томонидан яратилган қўллаб-қувватлаш механизмлари, илмий грантлар ва хусусий сектор билан ҳамкорлик натижасида университетларда яратилаётган ишланмалар қисқа вақт ичида ишлаб чиқаришга жорий этилмоқда. Бу эса илмий тадқиқотларнинг иқтисодий самарадорлигини оширишга хизмат қилмоқда. Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, «Университет 3.0» модели фақат иқтисодий даромад олишни эмас, балки университетнинг ижтимоий масъулиятини ҳам назарда тутди. Ушбу модель орқали ҳудудларни инновацион ривожлантириш, янги иш ўринлари яратиш, ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш ва илмий салоҳиятдан самарали фойдаланиш имкониятлари кенгаяди. Шу сабабли мазкур концепция бугунги кунда кўплаб давлатларнинг олий таълим сиёсатида устувор йўналишлардан бири сифатида эътироф этилмоқда.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда олий таълим тизимини модернизация қилиш, уни халқаро таълим стандартларига мослаштириш ҳамда илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини кучайтиришга қаратилган кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Бу ислохотлар мамлакатнинг инновацион тараққиёт стратегияси билан уйғун ҳолда олиб борилмоқда ва олий таълим муассасаларининг янги вазифаларини белгилаб бермоқда. 2030 йилгача олий таълим тизимини ривожлантириш концепциясида университетларнинг илмий салоҳиятини ошириш, инновацион фаолиятни қўллаб-қувватлаш ҳамда илмий тадқиқот натижаларини амалиётга жорий этиш устувор вазифалар сифатида белгиланган. Шу муносабат билан кўплаб олий таълим муассасаларида инновацион ривожланиш марказлари, стартап лабораториялари, технологиялар трансфери бўлимлари ва илмий тадқиқот

марказлари ташкил этилди. Бугунги кунда республикада инновацион экотизимни шакллантириш бўйича муайян ишлар амалга оширилаётган бўлса-да, «Университет 3.0» модели тўлиқ шаклланган деб бўлмайди. Университетларда илмий тадқиқотлар сони ортиб бораётганига қарамасдан, уларнинг натижаларини иқтисодиёт тармоқларига жорий этиш ва тижоратлаштириш даражаси ҳали ҳам етарли эмас. Бунинг асосий сабабларидан бири илмий ишланмаларни бозор талаблари билан мувофиқлаштириш механизмининг тўлиқ шаклланмаганлигидир. Кўплаб тадқиқотлар назарий аҳамиятга эга бўлса-да, уларнинг амалиётга татбиқ этилиши ёки саноат корхоналари эҳтиёжларига йўналтирилиши чекланган ҳолатда қолмоқда. Шу билан бирга, университетлар ва хусусий сектор ўртасидаги ҳамкорлик даражаси ҳам барча соҳаларда бир хил эмас. Айрим йирик олий таълим муассасаларида ишлаб чиқариш корхоналари билан ҳамкорлик йўлга қўйилган бўлса, аксарият ҳудудий университетларда мазкур йўналиш ҳали ривожланиш босқичида қолмоқда. Бу эса талабаларнинг амалий кўникмаларини шакллантириш ҳамда илмий ишланмаларни иқтисодиётга жорий этиш имкониятларини чеклайди. Яна бир муҳим муаммо — университетларда тадбиркорлик маданиятининг етарли даражада шаклланмаганлигидир. Илмий тадқиқотлар натижаларини патентлаш, лицензиялаш, стартап компаниялар ташкил этиш ёки инвестиция жалб қилиш бўйича амалий тажриба кўпчилик профессор-ўқитувчилар ва ёш тадқиқотчилар учун ҳали ҳам чекланган. Рақамли трансформация жараёнлари ҳам мазкур концепциянинг самарали амалга оширилишида муҳим омил ҳисобланади. Замонавий университетларда катта ҳажмдаги маълумотларни таҳлил қилиш, сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиш, рақамли бошқарув тизимларини жорий этиш ва илмий фаолиятни автоматлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Бироқ барча университетларда рақамли инфратузилма ва ахборот тизимлари бир хил даражада ривожланмаган. Шунингдек, инновацион лойиҳаларни молиялаштириш манбалари ҳам етарли даражада диверсификация қилинмаган. Кўплаб университетларда илмий тадқиқотлар асосан давлат грантлари ҳисобига амалга оширилади. Хусусий инвестициялар, венчур фондлари ва индустриал ҳамкорлик орқали молиялаштириш амалиёти эса ҳали кенг тарқалмаган.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, «Университет 3.0» моделини муваффақиятли жорий этиш учун қуйидаги устувор йўналишларга алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ:

- университет–саноат–давлат ҳамкорлигини институционал даражада мустаҳкамлаш;
- илмий тадқиқот натижаларини тижоратлаштириш бўйича самарали ҳуқуқий ва иқтисодий механизмларни такомиллаштириш;
- технологиялар трансфери марказлари фаолиятини кучайтириш;
- стартап экотизимини ривожлантириш ва ёш тадқиқотчиларни қўллаб-қувватлаш;

- профессор-ўқитувчиларнинг инновацион ва тадбиркорлик компетенцияларини ривожлантириш;
- халқаро илмий ҳамкорликни кенгайтириш ҳамда қўшма тадқиқотлар сонини ошириш.

Умуман олганда, Ўзбекистонда «Университет 3.0» моделига ўтиш учун зарур ҳуқуқий асослар ва институционал шароит босқичма-босқич шаклланмоқда. Бироқ мазкур жараённинг самарадорлиги университетларнинг бошқарув модели, илмий фаолият сифати, бизнес билан ҳамкорлик даражаси ҳамда инновацион маданиятнинг ривожланганлик ҳолатига бевосита боғлиқ ҳисобланади.

Ўзбекистонда «Университет 3.0» моделини самарали жорий этиш фақат норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилиш билан чекланмаслиги лозим. Ушбу жараён университетларнинг бошқарув тизими, молиялаштириш механизмлари, илмий тадқиқотлар сифати ва ишлаб чиқариш билан ҳамкорликнинг янги моделларини шакллантиришни талаб қилади. Шу нуктаи назардан қуйидаги таклифларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади.

Аввало, ҳар бир олий таълим муассасасида инновацион фаолиятни мувофиқлаштирувчи мустақил **Технологиялар трансфери ва инновациялар офиси** ташкил этилиши мақсадга мувофиқ. Ушбу тузилма илмий ишланмаларни патентлаш, лицензиялаш, инвесторлар билан ҳамкорлик қилиш ва инновацион лойиҳаларни тижоратлаштириш жараёнларини мувофиқлаштириши лозим.

Иккинчидан, университетларда талабалар ва ёш олимларнинг стартап ташаббусларини қўллаб-қувватлашга қаратилган инновацион инфратузилмани янада такомиллаштириш зарур. Бунинг учун бизнес-инкубаторлар, акселератор дастурлари ва венчур молиялаштириш механизмларини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга.

Учинчидан, профессор-ўқитувчилар фаолиятини баҳолаш тизимига инновацион маҳсулотлар, патентлар, лицензиялар, стартаплар ва саноат билан ҳамкорлик натижаларини акс эттирувчи кўрсаткичларни киритиш мақсадга мувофиқ. Бу илмий фаолиятнинг амалий натижадорлигини оширишга хизмат қилади.

Тўртинчидан, университетларда рақамли технологиялар, катта маълумотлар таҳлили, сунъий интеллект ва рақамли бошқарув тизимларидан кенг фойдаланиш орқали илмий тадқиқотлар самарадорлигини ошириш мумкин. Бу эса қарор қабул қилиш жараёнларини тезлаштириш ва ресурслардан самарали фойдаланиш имконини беради.

Бешинчидан, халқаро университетлар билан қўшма илмий лабораториялар ташкил этиш, икки дипломли дастурлар, академик мобиллик ва халқаро тадқиқот лойиҳаларида иштирок этиш қўламини кенгайтириш зарур. Бу маҳаллий университетларнинг глобал илмий маконга интеграциялашувини жадаллаштиради.

Шунингдек, университет–саноат–давлат ҳамкорлигини мустаҳкамлаш мақсадида ҳудудларда инновацион кластерларни ривожлантириш, йирик саноат

корхоналари иштирокида амалий тадқиқотларни молиялаштириш ва университетлар фаолиятига хусусий сектор инвестицияларини жалб қилиш муҳим ҳисобланади.

Замонавий иқтисодиёт шароитида университетлар фаолиятига қўйилаётган талаблар тубдан ўзгармоқда. Бугунги кунда олий таълим муассасаси нафақат таълим берувчи ёки илмий тадқиқотлар олиб боровчи ташкилот, балки инновациялар манбаи, иқтисодий тараққиёт драйвери ва тадбиркорлик муҳитини шакллантирувчи муҳим институт сифатида намоён бўлмоқда. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, «Университет 3.0» концепциясини жорий этиш Ўзбекистон олий таълим тизимининг халқаро рақобатбардошлигини ошириш, илмий тадқиқотлар натижадорлигини кучайтириш, инновацион иқтисодиётни ривожлантириш ва ёшларнинг тадбиркорлик фаоллигини қўллаб-қувватлаш учун муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда мамлакатимизда мазкур йўналишда муайян институционал ва ҳуқуқий асослар шакланган бўлса-да, илмий ишланмаларни тижоратлаштириш, технологиялар трансфери, хусусий сектор билан ҳамкорлик ва инновацион бошқарув механизмларини янада такомиллаштириш долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. Шу боис университетларнинг инновацион инфратузилмасини ривожлантириш, рақамли технологияларни кенг жорий этиш, халқаро ҳамкорликни кучайтириш ҳамда илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини янада чуқурлаштириш орқали мамлакатда тўлиқ шакланган «Университет 3.0» моделини яратиш мумкин. Хулоса қилиб айтганда, мазкур концепцияни самарали амалга ошириш нафақат олий таълим тизимининг сифат кўрсаткичларини оширади, балки миллий инновацион иқтисодиётни ривожлантириш, юқори технологияли ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва мамлакатнинг халқаро рақобатбардошлигини юксалтиришга ҳам хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Etzkowitz H., Leydesdorff L. *The Triple Helix: University–Industry–Government Innovation in Action*. Routledge, 2008.
2. Wissema J.G. *Towards the Third Generation University*. Edward Elgar Publishing, 2009.
3. Guerrero M., Urbano D. The Development of an Entrepreneurial University // *The Journal of Technology Transfer*. 2012.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида»ги Қонуни.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Инновацион фаолият тўғрисида»ги Қонуни.